

Impedida – e tuttina libra

Ursula Schwaller e ses ami Marcel Kaderli faschevan turas en muntogna, viaggiavan en pajais lontans e gievan cun velo, cun skis e snowboard. «Cun nus vai prest memia bain», scheva il pèr adina puspè. «Quai fa bunamain in pau tema. Po questa vita perfetga propi cuntinuar per adina uschia...?» Ils 8 da december 2002 vegn l'idilla destruida andetgamain. Sin ina tura cun chalzers da naiv sa disgraziescha Ursula Schwaller; ella è dapi lura paralisada. Ma Ursula e Marcel n'han betg sa laschè decuraschar da quai e fan oz prest dapli che avant. Ed ussa sa preparan els schizunt per ils Paralimpics 2008 a Peking.

MARCEL HUWYLER

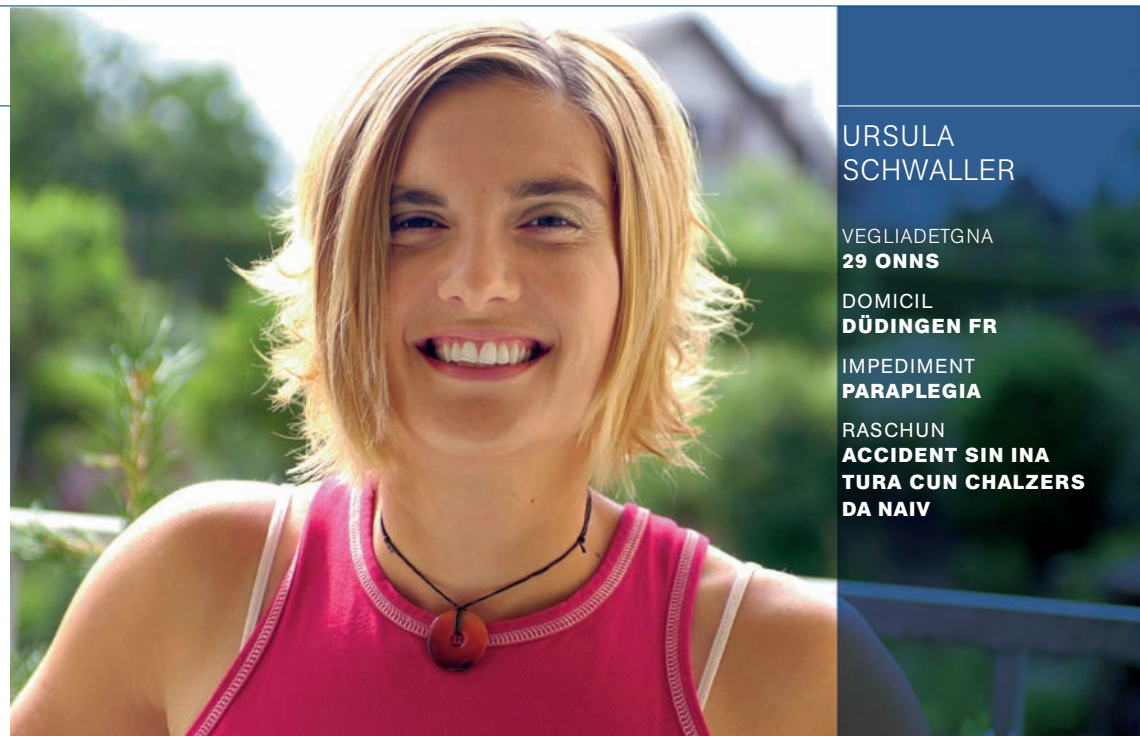
Cura ch'ella ha vis l'emprima giada la dunna giuvna en la sutga cun rodas, era Ursula Schwaller segira: «Uschia na pudess jau betg viver!» En ina stizun da sia vischnanca da domicil Düdingen (FR) aveva

«Il num Ursula signifitgescha ursa, e mia Ursula è daventada gist uschè zaia, cumbattanta e ferma sco in'ursa.»

Ursula Schwaller vis ina giada per casualità in dunna paralisada e l'aveva observà in mument. Ella aveva empruvà da s'imaginar co che quai fiss, sch'ella sezza... Nun-imaginabel, aveva Ursula Schwaller pensà lezza

giada, da stuair seser adina en la sutga cun rodas e fruntar dapertut sin cunfins. Ella na fiss betg abla da dumagnar ina tala vita, era Ursula persvasa da lez temp. «Jau en la sutga cun rodas – quai fiss nunpussaivel!»

Dus onns pli tard sa ella ch'igl è tuttina pussaivel. Ch'ins po viver malgrà ina paraplegia. Gea, ch'ins po schizunt puspè avair plaschair e giudair. Dapi ils 8 da december 2002 sesa Ursula Schwaller sezza en la sutga cun rodas. «Cler che mia vita è daventada pli cumplitgada dapi quest accident», di la dunna da 29 onns oz, «ma ins empra da cumbatter. Ins sto...», ella sa dauza da sia sutga cun rodas, sco sch'ella vuless mussar anc dapli preschientscha e dar uschia dapli pais a ses plets, «...sto cumbatter. Di per di!» U sco quai che ses ami, Marcel Kaderli, formulescha a moda scharmanta e pregnanta: «Il num Ursula signifitgescha ursa, e mia Ursula è daventada gist uschè zaia, cumbattanta e ferma sco in'ursa.»

URSULA
SCHWALLER

VEGLIADETGNA
29 ONNS

DOMICIL
DÜDINGEN FR

IMPEDIMENT
PARAPLEGIA

RASCHUN
ACCIDENT SIN INA
TURA CUN CHALZERS
DA NAIV

Il sport sco grond agid da viver

Las numerusas fotografias che pendan vi da las paraids da l'abitaziun mussan dus umans activs: Ursula e Marcel sin ina tura en muntogna, sin pista, cun il velo, en in canu, sin viadis en pajais lontans, schizunt in maletg d'ina schlittada cun chauns da schlieusa lunsch siador en il nord penda sur la maisa-cuschina. Quai è tut fotos d'eveniments cuminaivels, d'in pèr dinamic che celebrescha il temp liber, il sport, il plaschair ed ils viadis, fotos dal temp avant l'accident. Ed oz? Han els dus anc

gust, temp ed insumma la pussaivladad da far sport? «Temp...», Marcel Kaderli, 37, volva ils eglis. «Nus avain in stop da projects», di el laconicamain, guarda cun in'egliada provocanta sin si'amia e cumplettescha alura ch'els hajan bunamain memia blers projects e vulessan perquai gugent reducir in pau lur activitads. «Noss temp liber è cumpletamain planisà», conferma Ursula. «Nus essan uschè activs, faschain sport, participain a concorrenzas ed empruvain ora urdains da sport novs per persunas en sutga cun rodas» – ussa sto

DESTIN

ella far ina pausa per trair flad, pertge ch'ella cumenza a buffar mo cun enumerar l'entir program da passatemp: «cajac, paraboat, gigatlon, European-Handbike-Circuit, ir cun skis, far passlung e viandar.» In pèr sendas da viandar en las Alps bernaisas hajan els, raquinta Ursula, gia surmuntà cun pneus da ballun vi da la sutga cun rodas; ed il guid da viandar da Lucerna haja ella gia studegià da radent durant sia reabilitaziun.

La dunna giuvna è plain energia, discorra e ri bler, raquinta da sia professiun sco architecta, da ses interess per construcziuns duravlas, da sia scolaziun supple-

mentara sco biologa da construcziun, da sia lavur en il biro d'architectura Conrad Lutz. Quel na realisescha betg mo las chasas modernas cun standard da «Minergia», mabain ha era sustegni senza cumpromiss la giuvna architecta davent da l'emprim di. Ursula Schwaller raquinta plain entusiassem da ses giavischs, da sias finamiras ed ideas, ed andetgamain di ella, senza preparaziun, ina frasa pesanta: «Atgnamain na vulev'jau l'emprim betg pli viver vinavant.» La levezza, l'entusiassem d'avant èn tuttenina lunsch davent. I saja simplamain i tup, lezza giada. «Marcel ed jau n'ans faschain oz betg reproschas e na studegiain

Per munts e vals: il pèr sin la Schynige Platte sper Interlaken.

Sport sco elixier da vita:
Ursula e Marcel en in canu ...

... e sin ina tura en muntogna
cun pneus da ballun vi da
la sutga cun rodas.

era betg sunter a quai ch'è capità. Ella prenda il maun da ses ami e cumenza a raquintar: da quel di d'enviern e dal curius accident – cun ils chalzers da naiv.

L'accident en la naiv

Sco «leva tura per ina dumengia suentermezdi» descrivan Ursula e Marcel l'excursiun ch'els fan oz. Igl è ils 8 da december 2002. Cun ils chalzers da naiv vul il pèr viandar sin ina via auta datiers da la muntogna da chasa da Friburg, il Moléson. Il tschiel è serain, il sulegl splendura, be giust en la val hai in pau tschajera. Els èn alpinists versads. Savens fan els turas cun skis e l'aissa da naiv, conuschan ils privels

en las muntognas sco las ruttivas u lavinas. Ma oz hai uschè pauca naiv che nagin na sto pensar a lavinas; Marcel ha prendì cun el mo ina carta da muntogna ed in telefonin. Tuts dus objects vegnan a salvar pli tard la vita ad Ursula.

Sin via ensi saja vegni encunter ad els in um cun chalzers da naiv, sa regorda Marcel. Tut en urden, nagins problems, haja quel confermà ad els. «E pli tard avain nus perfin vis viandants che gievan sin la naiv mo cun chalzers da muntogna», di Ursula e raquinta ch'els hajan anc smirveglià da vesair si là viandants uschè im-

«Atgnamain na
vulev'jau l'emprim betg
pli viver vinavant.»

Sa legran sin l'avegnir cuminaivel:
Ursula e Marcel a chasa a
Düdingen FR.

prudents. «Mo cun chalzers da muntogna sin la naiv! Sch'in da quels sa glischna...» Alura va tut fitg spert. Ursula sa glischna, dat en dies e ruschna davent. Adina pli spert, adina pli lunsch vers la val. Ella vesa a vegnir questa cresta, glischna sur quella ora, croda sis meters en la profunditad e sa tschenta en il letg d'in aual. Ella saja adina stada en plaina schientscha, protocollescha la giuvna da 29 onns, l'aua da l'aual era fraida sco glatsch «ed jau aveva in curius e lom sentiment en mias chommas. Quai n'è betg pli mes corp», haja ella pensà ed a medem temp saja quai i ad ella sco in chametg tras il chau: jau sun paralisada! Marcel auda il sbratg da si'amia. El curra vers la cresta, vesa Ursula per terra, descenda precautamain e discorra cun ella. «Ursula ha respundì a moda fitg clera e ruassaivla», sa regorda Marcel, «ella ha ditg ch'ella na sentia betg pli sias chommas e ch'ella haja fadia da trair flad.» In pèr uras pli tard diagnostitgeschan ils medis pliras costas ruttas, ina da quellas aveva perforà il lom dad Ursula.

L'avegnir ha cumenzà en il letg da l'aual
Quai tunia oz forse in pau curius, din Marcel ed Ursula, ma lezza giada, en quest letg da l'aual hajan els realisà che Ursula na vegnia mai pli a pudair chaminar. «Anc sin il plaz d'accident avain nus discurrì davart la sutga cun rodas ed eran segirs: nossa vita cuntinuescha, tuttina tge che capita.»

Cun il telefonin alarmescha Marcel la Guardia aviatica svizra da salvament (REGA) e communitgescha las coordinatas a la centrala d'acziun. Ma la REGA targlina: in sgol cun il helicopter saja ristgà, il lieu d'accident saja cuvert da tschajera. Marcel vesa co che si'amia trembla dal fraid ed è bletscha tras e tras. El haja realisà che Ursula moria dal fraid, sch'ella na vegnia betg prest salvada dal helicopter. «Sch'ina truppa da salvament avess stuì vegnir a pe en il lieu, fiss quai i memia ditg, quai n'avess Ursula forse betg survivi.»

Gia ventg minutas pli tard è il helicopter da la REGA qua. Marcel è en contact cun l'equipa. Ma il pilot na vesa betg il lieu d'accident, perquai che quel è cuvert da la tschajera. Ins discorra puspè d'interromper l'acziun. Ma tuttenina sa sclera la tschajera per in curt mument. In assistent da sgol sa lascha giu cun la suga directamain en il lieu d'accident. Ursula survegn spert agid professiunal, vegn preparada per il transport ed auzada en il helicopter. Quai dura tut ensemen mo in pèr minutas. Alura sgola il helicopter davent en direcziun dal spital da Losanna e Marcel stat sulet sper l'aual e sa dumonda co ch'el duaja turnar a chasa: «Pertge che la clav da noss auto», raquinta el e sto rir oz pensond a quest mument

«Anc sin il plaz d'accident
avain nus discurrì davart
la sutga cun rodas.»

Adina en moviment: Ursula a chaschun d'ina cursa da handbike (sura), cun la schlieusa da passlung e sin la pista da skis cun il monobob.

irreal, «lezza era en il satg da las chautschas dad Ursula.»

Ursula sa oz mo anc ch'ella aveva las emprimas uras en il spital da Losanna ina ferma sfradentada, terriblas dolurs ed in immens schoc. Be uschia sa laschia proba-

blamain declarar oz, accentuescha la dunna da 29 onns, pertge ch'ella haja supplitgà lezza giada ils medis da la laschar murir. Finalmain era er Marcel arrivà a Losanna. Confruntà cun il giavisch da murir da sia amia, ha el reagì ruassaivlamain: «Jau conusch Ursula. Vus vegnis a vesair: gia damaun discurra ella tut auter.» Ed el ha gì raschun. L'auter di è la blessada vegnida transportada cun il helicopter en il Center svizzer dals paraplegichers Nottwil. Insicura saja ella sa dasdada da ses stadi d'inconsciencia, sa regorda Ursula. L'emprim haja ella pensà che tut saja stà mo in nausch siemi, «ma alura hai jau vis visavi mes letg in'ura da parad.» En quel mument haja ella rea-

lisà: «En siemis na van las uras betg. Questa qua va però endretg – pia è tut vair. Jau hai gì quest accident, jau sun paralisada.» Ses cumbat enavos en la vita aveva cumenzà.

La purschida da sport en il CSP ha motivà Ils auters umans en sutga cun rodas en il CSP hajan gidà ella fitg: «Els han mussà a mai che la vita cuntinuescha – malgrà e cun la sutga cun rodas», manegia Ursula oz, guardond enavos sin sia rehabilitaziun che ha durà passa sis mais. «Sco en il champ da trenament», descriva Ursula ses temp da rehabilitaziun en il CSP. Da la damaun a las set fin la saira a las tschintg haja ella fatg terapias e curs. «Cun in tal program chargià n'han ins gnanc temp da

studegiar sunter a quai ch'è capità – e quai è prima.» A l'entschatta haja ella temì ch'in mez onn saja terribel lung, di Ursula oz, «ma sch'ins ha adina da far insatge, d'emprender u da trenar, passa il temp sco il vent.» Ed uschia ha ella per exempel emprendì co ch'ins tira en chautschas senza agid, ella ha laschà adattar ses auto, ha prendì lecziuns d'ir cun auto ed ha tschernì sia sutga cun rodas e laschà adattar ella; «jau hai adina gì da far insatge».

Il pli impurtant per ella è dentant stà il fatg che Marcel ha pudì vegnir a star per quest temp a Lucerna e prender a fit in studio a Nottwil. Durant las tschaveras cuminaivlas ed ils discurs han els pudì sclerir gia baud tschertas dumondas. «In grond agid èn

Al plaz da lavur: Ursula cun ses schef, l'architect Conrad Lutz.

Düdingen gida: grazia a las rampas supplementaras po Ursula ir senza problems a far cummissiuns.

natiralmain era stads ils medis, il personal da tgira, mia famiglia e mes collegas.» Ma per ella sezza saja stada fitg impurtanta la gronda purschida da sport en il CSP. «Jau hai pudì empruvar ora tut. Surtut ils gieus da ballabasket en sutga cun rodas cun ils «profis» da Kriens e cun Marcel han rinforzà la confidenza en mamezza.» La Fundaziun svizra per paraplegichers ha gidà a financiar l'auto, adattar l'abitaziun ed a construir ina rampa d'access a la chasa dals geniturs dad Ursula, ed ella ha era pajà il studio a Nottwil, nua che Marcel ha abità durant il temp da rehabilitaziun. Insumma haja la Fundaziun svizra per paraplegichers, quai accentueschan tuts dus, gidà a moda fitg cumplessiva, sperta e nuncumplitgada. Cunquai che Ursula gieva avant fitg gugent cun il velo da giashair, è ella sa decidida spert per il sport da handbike ch'è prest daventà ina gronda passiun dad ella. Strusch trais emnas suenter la rehabilitaziun ha ella participà a l'emprima cursa. E dapi lura ha ella cuntanschì

Finamira professionala: la giuvna architecta fa ina scolaziun supplementara sco biologa da construcziun.

Libertad: «Charrar senza tetg per il mund enturn è in bellezza sentiment.»

fitg bler: cun il «Team Handbikesport.ch», fundà dad ella e da Marcel, participescha Ursula a concorrenzas e fa part dal cader dals para-talents dal Sport en sutga cun rodas Svizra (RSS). Tant Ursula sco era il team han grond success sin plaun europeic. Uschia n'èsi betg da smirvegljar ch'ella ha ina gronda finamira: ils Paralimpics 2008 a Peking. «Quai vegn ad esser mia cursa», di Ursula. Per questa finamira exercitescha ella fin sis giadas l'emna cun ses trenader Bruno Knutti ed il trenader naziunal Stefan Wilda. Il RSS ha gidà a financiar in velo da cursa, ha procurà per la schlieusa da passlung per trenar l'enviern ed è sa participà als custs dals trenaders.

La chausa cun il cabrio

Ursula e Marcel han anc blers plans e giavischs, malgrà il «stop da projects». Ursula, architecta, planisescha la construcziun d'ina agna chasa; la fin da l'onn duai esser ter-

minà en il chantun da Friburg l'emprim edifiz d'abitar cun il standard «chasa passiva» – natiralmain adattada per fetgamain als basegns da personas en sutga cun rodas. Insacura less ella er avair uffants: «Jau sun stada fitg ventiraivla cur ch'ìls medis m'han ditg ch'jau possia avair uffants malgrà la paralisa.» Natiralmain datti era muments difficils: «Cura che la vaschia fa puspè ina giada problems, giavisch'ins mintgant in pèr dis vacanzas da la paraplegia», manegia Ursula. Tuts dus sa vilentan er adina puspè davart tscherts aspecturs da las cursas da handbike che chattan quai «uschè bel ch'ins fa er insatge per quels en la sutga cun rodas». Ma i dettia er muments curius, accentuescha Ursula e raquinta co ch'igl è cura ch'ella parchescha il cabrio da Marcel («charrar per il mund enturn senza tetg è in bellezza sentiment da libertad») sin in parcadi d'impedids e personas memia premuradas la ren-

Velocipedists passionads: Ursula cun il handbike, Marcel sin ses velo da giaschair.

dan attent ch'il plaz saja reservà per impedids, ed ella tira alura cun in surrir la sutga cun rodas or da l'auto. «Insaco na va Ursula simplamain betg a prà cun il maletg che blera glied ha dals impedids», manegia Marcel. «Ina giuvna bella e

«Cura che jau ses en il cabrio, guardan ils umens savens suenter a mai.»

blonda cun in cabrio – uschia na s'imaginesch'ins betg in'impedida.» Ursula ri, engrazia per il compliment ed agiunta: «Cura che jau ses en il cabrio, guardan ils umens savens suenter a mai. Ed els vegnan tut cotschens e guardan da quai perplex cura che jau ma tschent alura plain schlantsch en la sutga cun rodas.» Ses gust da raquintar talas episodas, ses rir da furbazza e sias

posas cochetts mussan: Ursula Schwaller n'ha betg mo acceptà sia nova vita, mabain vegn a frida fitg bain cun quella. Ed ella la giada schizunt. E less giudair anc dapli.

Insacura vul ella puspè viagar en il nord. La proxima primavaira forsa, en Norvegia. Ed ir là puspè ina giada cun ina schlitta da chauns tras la vastadad alva. «Ins stuess probablamain mo adattar in pèr chaussas vi da la schlitta», ponderescha Ursula, «per ch'era personas paraplegicas pudessan ir cun ella e manar ils chauns.» I dettia franc ina pussaivladad, quai gaja en mintga cas, insaco vegnia ella era a dumagnar quai – sco bler auter era. Ursula guarda sin Marcel. Lez surri, dat dal chau, tugna insatge da «stop da projects» e manegia alura mo: «Cler ch'ella dumogna quai, mia ursa.» ■